

УДК 343.98

ОБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ ПЕРЕСЛІДУВАННЮ

Дмитро ПАТРЕЛЮК,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України

АНОТАЦІЯ

У статті на основі критичного аналізу виявлено хибність уявлень про об'єкти протидії кримінальному переслідуванню як статичне явище. На противагу розглянутим позиціям автором обґрунтовано динамічний характер об'єкта, який підтверджується можливістю виникнення, зміни та припинення окремих елементів залежно від етапу кримінального переслідування та впливу суб'єктів протидії. Розглядаючи протидію через призму відносин, які її наповнюють, автор визначає їх загальний і безпосередній об'єкт, що охоплює зміст об'єктів усіх розглянутих наукових підходів.

Ключові слова: кримінальне переслідування, протидія кримінальному переслідуванню, об'єкт протидії кримінальному переслідуванню, загальний і безпосередній об'єкти протидії, відносини з протидії кримінальному переслідуванню.

OBJECTS OF COUNTERACTION TO CRIMINAL PROSECUTION

Dmytro PATRELIUK,

Candidate of Law Sciences, Senior Research Officer
of Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine

SUMMARY

The article on the basis of critical analysis revealed the falsehood of existing ideas about objects of counteraction to criminal prosecution as a static phenomenon. In contrast to the considered positions, the author substantiates the dynamic nature of the object, which is confirmed by the possibility of occurrence, change and termination of individual elements depending on the stage of criminal prosecution and the influence of counteracting subjects. Considering the opposition through the prism of relations that fill it, the author determines their general and immediate object, which covers the contents of the objects of the considered scientific approaches.

Key words: criminal prosecution, counteraction to criminal prosecution, object of counteraction to criminal prosecution, general and direct object of counteraction, relationship to counteract criminal prosecution.

Постановка проблеми. Ефективне подолання протидії кримінальному переслідуванню неможливе без розуміння її характеристик, визначення складових частин та їх особливих ознак. Відносини з протидії кримінальному переслідуванню обов'язково мають у своєму складі два основні елементи – суб'єкт і об'єкт впливу. Відомості про останній мають не лише теоретичне, а й практичне значення. Ці знання дозволять спланувати ефективний алгоритм захисту потерпілих, свідків і сторони обвинувачення в цілому від негативного впливу з боку злочинців, своєчасного вжиття заходів для його подолання.

Актуальність теми дослідження. Аналіз показав, що окремі питання кримінального переслідування та протидії йому раніше вже розглядалися в теорії криміналістики, кримінального процесу й оперативно-розшукової діяльності. Наукову основу цих досліджень склали праці вітчизняних і зарубіжних учених (О.В. Александренко, Р.С. Белкін, І.А. Бобраков, Є.В. Варфоломєєв, Л.В. Лівшиц, І.В. Нецкін, І.А. Ніколайчук, Р.Ш. Осипян, Г.Б. Петруніна, В.Г. Рубцов, О.Л. Стулін, В.В. Трухачов, Р.М. Шехавцов та ін.). Водночас недостатня визначеність об'єктів, на які спрямована протидія кримінальному переслідуванню (зокрема в питаннях формування їх переліку та якісних ознак), вимагає проведення подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

Метою й завданням статті є науковий результат у вигляді визначення об'єкта протидії кримінальному переслідуванню. Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є критичний аналіз наукових підходів до розуміння об'єктів протидії, визначення на його основі

загального та безпосереднього об'єктів протидії і їх особливостей.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній літературі, присвяченій протидії кримінальному переслідуванню [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11], досить часто використовується поняття «об'єкт протидії». Останній розглядається науковцями як критерій для класифікації видів протидії, рідше – як окремий її елемент. Незважаючи на приділену увагу, єдності у визначенні поняття й сутності об'єкта протидії кримінальному переслідуванню поки що немає. Часто науковці просто перелічують об'єкти впливу, не визначаючи їхніх особливих ознак. Так, І.А. Бобраков об'єктами впливу протидії кримінальному переслідуванню називає свідків і потерпілих [1]. Ознайомлення зі змістом дисертації Р.Ш. Осипяна показало, що вчений як об'єкт протидії визначає матеріальну обстановку злочину [2].

Наведені позиції, на наш погляд, є однобокими, оскільки перша визначає лише об'єкти «ідеального» впливу, тобто впливу задля перекручування дійсності в пам'яті, уяві чи розумінні свідків і потерпілих, а як наслідок – надання ними неправдивих показань. Друга ж, визначена Р.Ш. Осипяном, відкидає «ідеальне», спрямовуючи вплив виключно на матеріальний складник.

Зазначені підходи об'єднані в єдине ціле у визначеннях, наданих Є.В. Варфоломєєвим та І.В. Нецкіним, які, проводячи дослідження окремо один від одного, дійшли однакових висновків. Об'єктами впливу науковці називають сліди злочину та джерела криміналістично значущої інформації, до яких відносять потерпілих, свідків, спеціалістів, слідчих, працівників прокуратури й суду, представників кри-

мінальних структур, а інколи навіть і сторонніх громадян, які не мають жодного стосунку до справи [3; 4]. Схожа думка, проте в більш узагальненому вигляді, висловлюється й Г.Б. Петруніною, яка до об'єктів протидії відносить джерела та носії криміналістично значущої та вербальної інформації [5].

Усі запропоновані позиції мають, на наш погляд, значний недолік. Вони не відображають конфліктного характеру відносин, які мають місце під час протидії кримінальному переслідуванню. У них увага акцентується не на впливі на головного ініціатора кримінального переслідування – слідчого чи оперативника (працівника правоохоронного органу), а на будь-яких побічних об'єктах – слідах, свідках, потерпілих тощо. Таке оминання прямого протистояння між суб'єктом протидії та слідчим могло мати місце до реформування кримінальної юстиції та більш-менш реального запровадження принципу змагальності, проте нині така позиція не відповідає дійсності, оскільки головними ланками сторони обвинувачення є саме слідчий, оперативник та їхня діяльність.

Певним чином указані зауваження вирішуються в працях О.Л. Стуліна. До кола об'єктів протидії вчений відносить слідчого, процес розслідування та кримінальну справу [6]. Недоліком такого підходу, на нашу думку, є його обмеженість виключно процесуальним складником протидії, при повному ігноруванні непроцесуальної сторони відносин. В.Г. Рубцов частково передбачив це у визначенні об'єктів протидії, до яких відніс слідчого, процес розслідування, матеріальні й ідеальні об'єкти [7]. Виділяючи «ідеальні об'єкти», В.Г. Рубцов, на нашу думку, повинен був зосередити свою увагу й на фізичних особах, які є носіями цих «ідеальних об'єктів» (обставин, які відобразилися в пам'яті), – потерпілих, свідках, очевидців тощо, оскільки вплив на ідеальні об'єкти-відображення з метою їх зміни відбувається опосередковано, через їх носіїв.

Найширшим за колом об'єктів є визначення Р.С. Белкіна. До їх числа науковець відносить процес розслідування; умови його провадження; осіб, які його здійснюють; носіїв доказової інформації (свідків, потерпілих, а також пов'язаних із ними осіб) [8, с. 141]. Л.В. Лівшиц доповнив указаний перелік об'єктів – носіїв доказової інформації слідами злочину, особами, які його вчинили, та їх зв'язками [9, с. 65].

Не можна погодитися з позицією Л.В. Лівшица щодо віднесення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, до кола об'єктів протидії. На наше переконання, злочинці насамперед належать до суб'єктів протидії, інакше такі відносини просто позбавлені сенсу. У той же час практиці відомі випадки впливу членів організованої групи на одного чи декількох співучасників, які почали співпрацювати зі слідством. Ураховуючи викладене, така категорія об'єктів повинна бути уточнена вказівкою на співпрацю зі слідством або інші особливі обставини.

І.А. Ніколайчук, розглядаючи приховування злочину, розділяв його вплив на суб'єкта доказування, криміналістично значущу інформацію та її носіїв [10, с. 18–19].

Переліки об'єктів, визначені Р.С. Белкіним, Л.В. Лівшицем та І.А. Ніколайчуком, містять носії криміналістично значущої інформації, проте випускають із поля зору матеріали, документи та докази, наявні в кримінальному провадженні, на які, на наш погляд, також можуть бути спрямовані деструктивні дії злочинців чи їх спільників (знищення, пошкодження, підробка тощо).

О.В. Александренко в дисертаційному дослідженні писала, що протидія (вплив) спрямована на сліди, інформацію та людей [11, с. 43], а далі уточнила, що основними об'єктами впливу з боку суб'єктів протидії є слідчий, потерпілі, свідки, цивільні позивачі, учасники злочинних

груп і злочинних організацій, які співробітничать зі слідством, члени родин і близькі родичі всіх зазначених осіб [11, с. 118].

Наведений перелік потребує доповнення такими учасниками кримінального процесу, як експерт і спеціаліст, які видають документи (висновки), котрі нерідко лягають в основу пред'явлених підозр і обвинувачень, у зв'язку з чим можливість впливу на вказаних осіб не можна відкидати.

Узагальнивши наведені позиції вчених і викладені до них зауваження, можна сформулювати перелік основних аспектів (складових частин) багатогранного явища, котре має назву «об'єкт впливу відносин із протидії кримінальному переслідуванню». У загальному вигляді до них належать учасники, порядок, система, засоби та носії криміналістично значущої інформації. Проте чи є окремо взятий визначений елемент об'єктом впливу?

В загальному вигляді об'єкт – це філософська категорія, яка визначає той бік суб'єкт-об'єктних відносин, на який спрямована діяльність (вплив – Д. П.) суб'єкта [12].

Вплив суб'єкта на об'єкт являє собою цілеспрямований процес, який забезпечує слідчому зміну станів об'єкта в часі [13], а його мета визначає кінцевий результат, на який спрямований процес [14]. Таким чином, метою впливу суб'єкта на об'єкт є бажаний «уявний» результат у вигляді нового стану об'єкта, утвореного шляхом змін останнього внаслідок дії впливу.

У попередніх дослідженнях нами визначено, що метою відносин із протидії кримінальному переслідуванню є **унеможливлення** (неможливість відкрити оперативно-розшукову справу, відмова у внесенні відомостей до ЄРДР), **вирішення** (повне припинення досудового розслідування, звільнення від відповідальності, призначення менш суворого покарання) або **нейтралізація** (призупинення досудового розслідування) кримінального конфлікту.

Кримінальний конфлікт визначається як взаємовплив суб'єктів (учасників та інших осіб, які залучені до кримінального провадження за допомогою процесуальних і непроцесуальних засобів із метою відстоювання прав та інтересів вказаних осіб) у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення [15].

Порівнявши ці визначення мети, можна дійти висновку, що вплив суб'єкта протидії кримінальному переслідуванню полягає в діях з унеможливлення, вирішення або нейтралізації конфлікту. Кримінальний конфлікт у такому разі і є безпосереднім об'єктом впливу. Загальним же об'єктом, на нашу думку, стане причина виникнення цього конфлікту. Розглянемо її.

Аналізуючи наведене визначення кримінального конфлікту, можна дійти висновку, що останній являє собою реакцію, яка виникає внаслідок зіткнення двох видів протилежних за змістом відносин, – кримінального переслідування та протидії кримінальному переслідуванню. При цьому причиною кримінального конфлікту (реакції, взаємовпливу) для кожного з означених видів відносин є наявність іншого протилежного йому виду відносин. Розмірковуючи з позиції протидії кримінальному переслідуванню, можна дійти висновку, що загальним об'єктом її впливу є причина виникнення кримінального конфлікту (кримінальне переслідування).

Кримінальне переслідування як вид суспільних відносин являє собою багатоаспектне збірне явище. Важко уявити всеосяжний вплив суб'єкта протидії на кримінальне переслідування (дійсний загальний об'єкт). На практиці переважно має місце вплив на окремі його елементи, частини (причини виникнення, учасників, їхню діяльність, засоби тощо). У зв'язку із цим варто зазначити, що окремі елементи об'єкта можуть виникати, змінюватись і припиняти своє існування залежно від етапу кримінального пе-

реслідування чи впливу суб'єкта протидії. Так, наприклад, завчасне застосування спеціальної суміші на місці злочину вплине на втрату сліду службово-розшуковою собакою, і в її використанні не буде необхідності.

Філософ М.С. Каган, досліджуючи проблеми суб'єкт-об'єктних відносин, указував, що і суб'єкт, і об'єкт може існувати не тільки реально, а й уявно, як чисто уявні психічні контури. «Якщо я думаю про певний об'єкт, – пише М.С. Каган – його образ, що виникає в моїй уяві, виявляється таким же об'єктом, як і те, що він відображає, проте об'єкт цей не матеріальний, оригінальний, дійсний, а відображений, ідеальний, такий, що існує лише в уяві, тобто «квазіоб'єкт» [16, с. 109].

Таким чином, суб'єкт протидії на стадії підготовки до злочину передбачає можливість виникнення кримінального переслідування (уявний загальний об'єкт) і спрямовує свої дії на його унеможливлення, тобто на причини виникнення (підстави для заведення оперативно-розшукової справи та початку досудового розслідування).

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що загальним об'єктом протидії є дійсне чи уявне кримінальне переслідування як динамічне збірне явище, зміни в якому відбуваються залежно від етапу переслідування та впливу суб'єкта протидії. Безпосереднім об'єктом протидії кримінальному переслідуванню є кримінальний конфлікт як реакція зіткнення двох видів протилежних за змістом відносин – кримінального переслідування та протидії кримінальному переслідуванню. Кримінальний конфлікт являє собою взаємовплив суб'єктів (учасників та інших осіб, які залучені до кримінального провадження за допомогою процесуальних і непроцесуальних засобів) із приводу відстоювання прав та інтересів указаних осіб у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення. На противагу цим твердженням наявні наукові позиції переважно схиляються до статичного визначення об'єкта як окремої сторони (аспекту) цього багатогранного збірного явища, не враховуючи впливу зовнішніх умов на його існування, зміну та припинення. Це не відповідає дійсності.

Перспективи подальших наукових розробок полягають у проведенні наукових досліджень, присвячених визначенню предметів (аспектів об'єкта) протидії кримінальному переслідуванню.

Список використаної літератури:

1. Бобраков И.А. Воздействие преступника на свидетелей и потерпевших и криминалистические методы его преодоления : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; теория оперативно-розыскной деятельности» / И.А. Бобраков. – М. 1997. – 22 с.
2. Осипян Р.Ш. Криминалистические аспекты преодоления противодействия расследованию преступлений как составная часть следственной деятельности : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Р.Ш. Осипян. – Калининград, 2009. – 204 с.
3. Варфоломеев Е.В. Противодействие расследованию убийств, совершаемых военнослужащими, и криминалистические методы его преодоления : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Е.В. Варфоломеев. – М., 2002. – 184 с.
4. Нецкин И.В. Противодействие расследованию таможенных преступлений, криминалистические средства и методы его преодоления : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика;

судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / И.В. Нецкин. – М., 2001. – 186 с.

5. Петрунина А.Б. Противодействие расследованию преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков и криминалистические методы его выявления и преодоления : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А.Б. Петрунина. – М., 2006. – 249 с.

6. Стулин О.Л. Тактические основы преодоления умышленного противодействия расследованию преступлений : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / О.Л. Стулин. – СПб., 1999. – 171 с.

7. Рубцов В.Г. Противодействие расследованию деятельности преступных формирований, организованных на этнической основе, и криминалистические методы его преодоления : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В.Г. Рубцов. – М., 2010. – 258 с.

8. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования // под ред. проф. Т.В. Аверьяновой и проф. Р.С. Белкина. – М., 1997. – 400 с.

9. Лившиц Л.В. Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений несовершеннолетних : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности» / Л.В. Лившиц. – Уфа, 1998. – 263 с.

10. Николайчук И.А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; теория оперативно-розыскной деятельности» / И.А. Николайчук. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2000. – 34 с.

11. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.В. Александренко. – К. 2004. – 253 с.

12. Философия : практическое руководство : [учебно-методическое пособие] / сост. А.Т. Румарь. – Магнитогорск : МГТУ им. Г.И. Носова. – 2009. – 72 с.

13. Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wikipedia.org.

14. Доброхотов А.Л. Цель / А.Л. Доброхотов // Новая философская энциклопедия. – М. : Мысль, 2010. – 435 с.

15. Патрелюк Д.А. Мета й завдання протидії кримінальному переслідуванню / Д.А. Патрелюк // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 8. – С. 191–196.

16. Каган М.С. Мир общения : Проблема межсубъектных отношений / М.С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Патрелюк Дмитро Андрійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Patreliuk Dmytro Andriiovych – Candidate of Law Sciences, Senior Research Officer of Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine;

DP-0001@outlook.com